Stårup gennem tiderne

Af Vagn Olesen

Ordet Stårup stammer fra ca. 1400, hvor det må formodes, at en mand ved navn Stari som den første har bygget en gård på stedet, og heraf kom stedet til at hedde Stordrup, senere Staarup og senere igen er det blevet til Stårup.

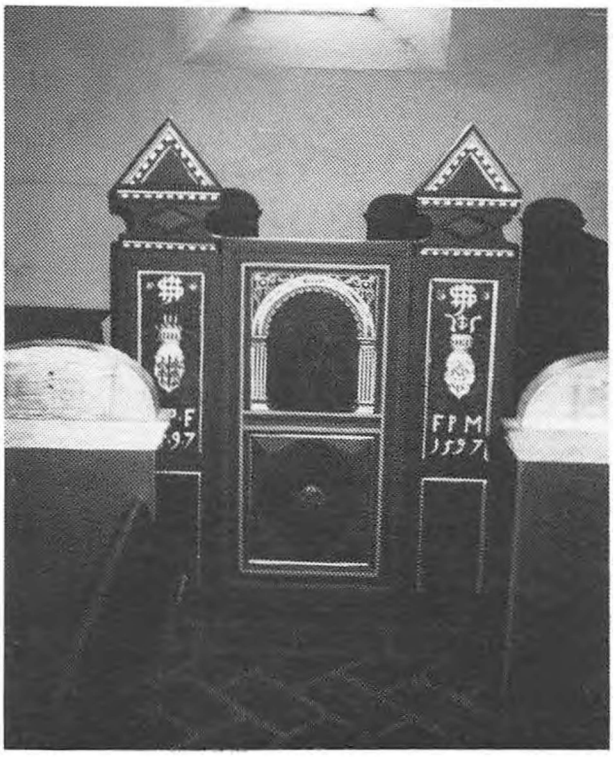
I mange år var der i Stårup kun én gård, som havde et areal på ca. 500 tdr. land.

Sidst i 1500-tallet bliver Stårupgård ophøjet til adelig sædegård, uden den dog får andet fæstegods ind under sig.

En mand ved navn Frans Polen fæster ca. år 1580 Stårupgård for 30 rigsdaler og kalder sig »ærlig og velbyrdig Frans Polen til Starup«. Han skriver sig også under titlen »til Forsomholdt«, en lille herregård i Ølgod sogn. Frans Polen er sandsynligvis en indvandret adelsmand fra Pommern. At der har været velstand på Stårupgård på det tidspunkt vidner endnu 2 kirkestolsgavle i Gørding kirke påført Frans Polens fædrene og mødrene våben om.

Frans Polen var med i Kalmarkrigen mod svenskerne 1611-13 og døde i Kiel den 14. januar 1613. Hans enke Dorthe Skram beholdt forpagtningen af gården, som på det tidspunkt ejedes af Falk Gjøe til Skjernså. Endnu i 1618 boede Dorthe Skram på Stårupgård, men år 1639 nævnes gården som en almindelig bondegård.

Stårupgård havde hidtil været på 8 tdr. hartkorn, men i 1719 kom den ned på 4 tdr. hartkorn. Men inden jeg går videre her, vil jeg gerne have lidt historie med.

Frans Polens (også kaldet Frans Påle) fædrene og mødre våben på stolgavlene i Gørding kirke. (Foto: Eiler Nielsen).

Baggrunden for Stårupgårds deling i 1719

I årene 1658-60 var det, at svenskekongen Karl Gustav førte sin hær fra Polen over Holsten og Jylland og videre over det tilfrosne Lille- og Storebælt, og den danske konge måtte afstå de svenske landsdele Halland, Blekinge og Skåne.

I 1652 købte en adelsmand ved navn Erik Krag Varhogård ved Gørding og Bramming Hovedgård med tilhørende fæstegårde og købte tillige Kjærgård og Endrupholm. I 1661 købte han også Stårupgård.

Svenskerne havde under deres hærgen op gennem Jylland plyndret og brændt gårde af. Det fortælles, at Gørding-egnen efter svenskernes hærgen næsten var lagt øde, og måske har Stårupgård været helt ødelagt. Erik Krag genopbyggede Bramming Hovedgård, men døde så pludselig 22. juli 1672. Hans enke, Vibeke Rosenkrantz, måtte grundet pengemangel efterhånden sælge ud af godset og havde til sidst kun Kjærgård. I 1719 er Stårupgård fæstegård under Bramming Hovedgård, og som tidligere nævnt bliver den dette år delt i tre fæstegårde, hvor nuværende Karkovs gård og Klostergård bliver på 2 tdr. hartkorn hver, og Stårupgård på 4 tdr. hartkorn. Når Stårupgård bliver delt i tre gårde, kan det skyldes, at på samme tid slutter Den store nordiske Krig (1709-1920), som også er kendt fra søhelten Tordenskjolds deltagelse. Der skulle inddrives store skatter til afdrag på krigsgæld, og med soldaternes hjemvenden fra krigen var der mulighed for at oprette flere gårde og derefter opkræve mere landgilde (skatter).

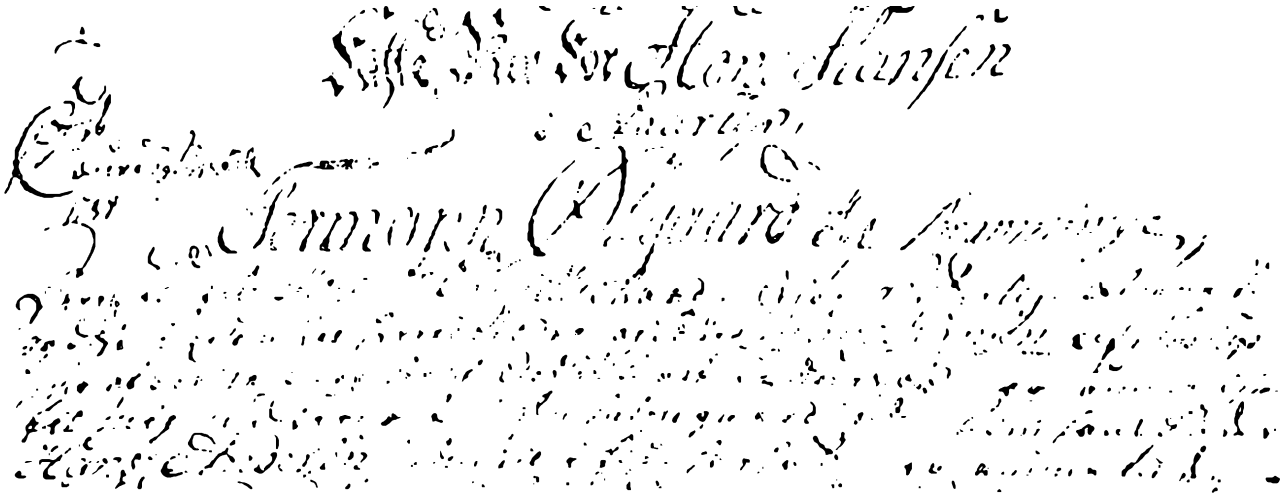
Stårupgård fæstere fra 1719 og et fæstebrev

Den 1/6 1719 fæster Hans Jensen Stårupgård indtil den 5/4 1749. I Gørding kirke har tidligere været en ligsten, som beskrev, at Hans Jensen blev født i Tange ved Ribe år 1683 og døde i Starrup 1752. Hans hustru, Maren Nielsdatter, blev født i Starrup 1694 og døde samme sted. En søn ved navn Niels satte stenen over sine forældre. Sønnen svang sig i øvrigt op på studehandel og blev kancelliråd og giftede sig til en herregård.

Den 5/4 1749 fæster Hans Andersen, født i Nr. Høe, gården. Den 30/4 1784 overtager sønnen, Hans Hansen, fæstet. Han er fæster på gården til 1840, hvor gården bliver solgt til selveje. Det fæstebrev Hans Hansen i 1784 oprettede med Terman Øllgaard på Bramming Hovedgård er bevaret og gengives her ordret:

»Fæste Brev for Hans Hansen i Staarup 1784
Termann Øllgaard til Bramminge

Deres Kongel: Mayst Cancellieraad, Giør Vitterlig: at have Stæd og Fæst Ligesom ieg herved Stæder og Fæster Hans Hansen af Staarup/: den af forrige Eier her af Godset faaet sid Friepas og samme igien til mig nu leveret:/ den halve gaard ibidem som hans Fader Hans Andersen hidindtil i fæste har haft og samme til denne sin Søn mod Aftægts Nydelse efter oprettede Contract af 19. Januarii d.a. godvilligen opladt og afstanden haver, Staaende for Hartkorn 3 tønder 7 skpr. 2 fj. hvilken halve gaard med ald dets Tilliggende af Agger og Eng inden og uden Markeskiel intet i nogen maade undtagen, fornævnte Hans Hansen maae have nyde, bruge, og i fæste sin Livstiid beholde saalenge han der-

Indledningen til fæstebrevet fra 1784 for Hans Hansen i Stårup.

af aarlig og til rette Tiider Svarer alle Kongl. Skatter og Contributioner som ere eller herefter allernaardigst paalagt vorder. Betaler til hvert aars Martini udi Landgilde 12 rdl. og forretter aarlig hertil gaarden naar han derom tilsagt vorder følgende Ægter og Arbejde:

1. Slaaer, Strenger, og biærger En dags Slet, Samt 2. forretter 2de kornægter til Hierting - Ribe eller andet ligelangt Borte Sted, og 1 Skovægte, samt En Lang Ægte. (gt = fragtkørse).

2/ Sætter Et Stokke nye Diige saameget Som til en Dagskiørsel, med 2de folk med Vognen, Bliver Ansat og Sadderne (græstørv) dertil graver og hiembringer.

3/ Leverer Aarlig 4 forsvarlig gode Læs Klyne hertil fra Stedet hvor de anviises ham til gravning.

4/ forretter 4 hoved dags arbejde til hvad Slax, og Tiid forlanges.

6/ Giver en Karl eller Voxen Dreng med til Klap Jagt een eller toe gange om aaret naar forlanges.

7/ I mangel af Ægter, eller i dets Sted, forretter for hver ægte en Dags kiørsel med 2de folk herved gaarden, eller for en ægte 2de gangdage, eller og for en ægte hiembringer 2 forsvarlig Læs høe af Tøftløse Eng.

8/ hav god opsyn med om fremmede Skiøtter (krybskytter) derpaa marken indfinde sig: da at give mig samme tilkiende og anholde enhver som sligt vil øve. Forestaaende Hoverie tager sin begyndelse hver aars 1ste Maydag.

Søger Giørding mølle med ald sin Kornmaling og ellers til samme mølle ligesom de andre frieheds bønder, giør fornøden kiørsel til mølle Dæmningens Vedligeholdelse og Istandsættelse.

Holder Stedets Huuse og Bygninger Auls Drift og Besætning i forsvarlig Stand, og samme aarlig at forbedre, Intet af dets Ejendomme at lade forkomme, ud leie, eller i nogen maade til Upligt bruger, Ligeledes holder sig den med hans Fader oprettede førommelte aftægte Contract i alle måder efterrettelig.

Er mig og mit Bud hørig og lydig. - I øvrigt retter sig som en fæstebonde efter hans Mayests. Allernaadigste Lov og Forordninger. Alt under dette sit fæstes fortabelse og anden vilkaarlig Straf. - Indfæstningen er efter Accordt betalt.

Til Stadfæstelse under min haand og Segl.

Bramminge den 30. november 1784 T. Øllgaard.

Skulle Staarup bye blive udskift skal Hans Hansen dog beholde det nu i fæste forundte Hartkorn.

Øllgaard

Ligelydende original har ieg i dag modtaget i hvis Indhold ieg mig her ved forbinder under dette mit fæstes fortabelse og anden vilkaarlig Straf.

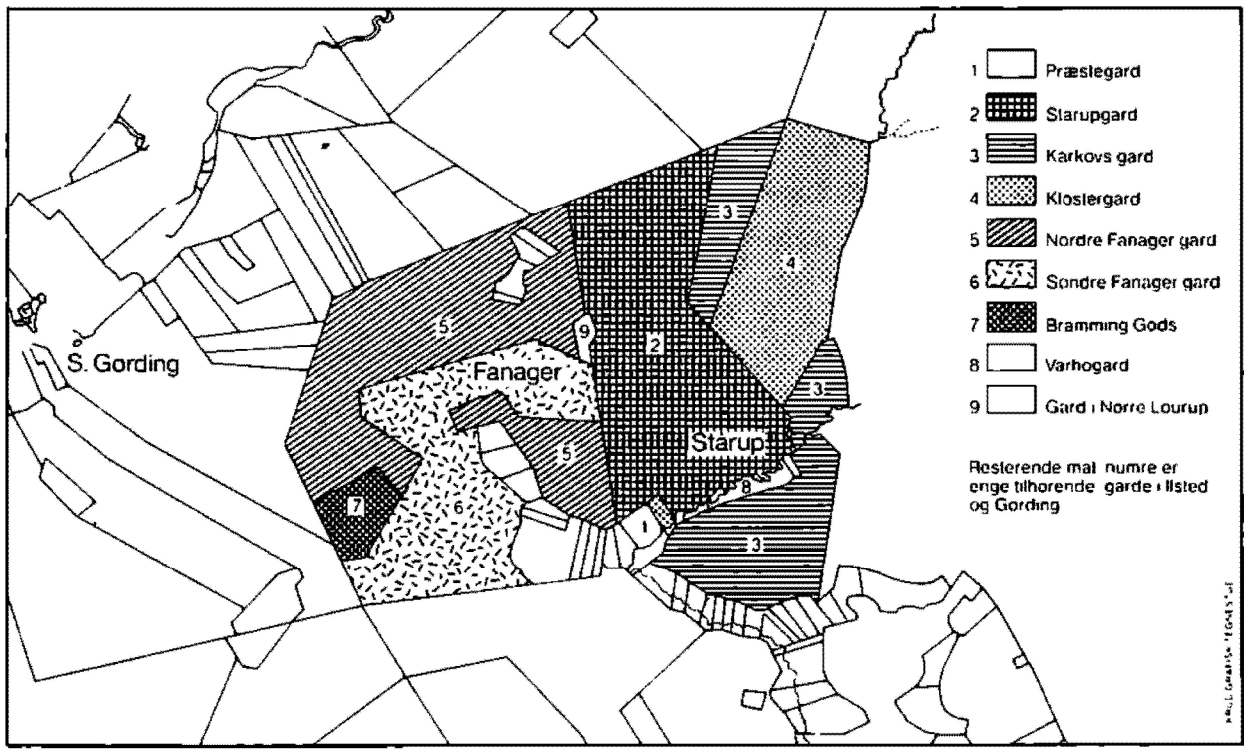
Hans Hansen«

Gården benævnes halvgård, eftersom der til en helgård skulle være 8 tdr. hartkorn. Hans Hansen bliver kaldt frihedsbonde, idet Stårupgård var fri for at deltage i det egentlige hoveri såsom høstning, tærskning og møgkørsel m.m. på Bramminge Hovedgård. Han måtte så betale mere i fæste (landgilde). De to andre fæstegårde i Stårup måtte hver yde halvt så meget som Stårupgård.

Udskiftning af jorderne omkring år 1800

1785 sendte Terman Øllgaard fra Bramminge Hovedgård en beskrivelse af sine fæstegårde til Rentekammeret (den tids finans-, indenrigs- og landbrugsministerium). Han skrev, at der i Fonager fandtes 2 gårde, i Stårup 3 gårde og i Tange 4 gårde og ingen enligt liggende huse og heller ingen skov. Gårdene blev drevet hver for sig, men med fælles græsning i engene.

I forbindelse med landboreformerne i 1780-erne kom der også en forordning, der påbød godsejerne at udskifte jorderne, hvis blot en enkelt bonde ønskede det. En udskiftning betød, at fællesdriften skulle ophæves, og hver gård skulle have nøjagtig afmålte og samlede jordstykker, hvilket også gjaldt engene. Udskiftning skete i Stårup

Matrikelkort over ejendommene i Stårup, Gørding sogn, i 1847.

omkring år 1800, men det første endelige kort over Stårup-Fonager byers jorder på Matrikeldirektoratet er dateret år 1818. Denne opmåling fra 1818 er også opmåling til den nye matrikel fra 1844, som vi stadig har. Et stykke eng ejet af Gørding Præstegård fik ved opmålingen mat.nr. 1a, Stårupgård mat.nr. 2a, Karkovs gård 3a, Klostergård 4a og de 2 Fonager gårde 5a og 6a. Et jordstykke tilhørende Bramming gods fik mat.nr. 7a, og derefter kom nogle engmatrikler tilhørende Gørding-Ilsted gårde.

I 1802 blev 11 ejendomme i Vejrup, 12 ejendomme i Lovrup og 1 ejendom i Stårup solgt til selveje. Prisen for gården i Stårup, som var på 2 tdr. hartkorn (nuværende Klostergård) var 466 rigsdaler. Karkovs gård blev solgt til selveje ca. år 1809. Stårupgård blev, som tidligere skrevet, solgt til selveje i 1840.

Folkene på Stårupgård omkring 1840

I folketællingslisterne fra 1834 og 1840 får man et præcist billede af, hvor mange der boede på Stårupgård.

I 1834 var det stadig Hans Hansen, der var fæster. Han var nu 82 år, så en søn drev gården og sad sammen med sin familie på i alt tre personer som indsiddere, dvs. til leje. Derudover var der en indsidderfamilie mere på fem personer samt en tjenestekarl. I alt boede 11 personer på gården.

Stuehuset må have været af en ret anselig størrelse, for ved tællingen i 1840 boede der 15 mennesker på gården. Hans Hansen boede der stadig, nu som aftægtsmand, ligesom der også boede en anden gammel enke- og aftægtsmand. Dertil kom Hans Hansens søn med familie.

I folketællingslisten er sønnens erhvervsbetegnelse daglejer. Ejeren af Bramming Hovedgård havde nemlig solgt gården i 1840 til Fedder Andersen, født på Gyllingsminde i Lovrup. Hvorfor sønnen blev forbigået, ved vi ikke.

Da Fedder Andersen købte Stårupgård, var der endnu store uopdyrkede arealer til gården. Blandt andet var den nordlige del slet ikke opdyrket. I 1849 solgte Fedder Andersen til sin ældste søn, Anders Feddersen. Om far og søn har handlet før den tid, kan to sten, der tidligere stod ved indkørslen tyde på. Her står AFS 1847, hvilket betyder Anders Feddersen Stårupgård 1847.

Udstykning i Stårup

På Matrikeldirektoratet kan læses, at Anders Feddersen i 1849 udstykker ¾ af Stårupgård, så den reduceres til 60 tdr. land, og på det udstykkede areal bliver der opført 11 landejendomme i varierende størrelser. Årene fra 1850 og de følgende år bliver en slags pionertid i Stårup.

For også fra Karkovs gård bliver der udstykket i alt 3 landejendomme, og fra Klostergård 2 landejendomme. Da der formentlig sker noget tilsvarende i Tange, fører det til, at en lille skole bliver opført næsten midt imellem Tange og Stårup (Filskovs mark). Der bliver børnene fra Tange og Stårup undervist til ca. 1908, hvor en noget større skole bliver opført ca. 200 meter nordligere.

I 1879 solgte Anders Feddersen gården til sin ældste søn Fedder Andersen og dennes kone Ellen Andersen. De fik 5 børn og den ældste søn, Anders Andersen, fik i 1914 4 tdr. land jord fra Stårupgård, hvorpå der blev opført et hus. Han ernærede sig ved

Stårupgård fotograferet ca. år 1910. Bygningerne er formentlig efter brand opført 1855. Tidligere lå Stårupgård og Hans Karskovs gård tæt ved siden af hinanden. Nummer to fra højre må være Fedder Andersen, der ejede Stårupgård 1879-1915. (Privateje).

lettere murerarbejde for folk og spillede violin til fester sammen med Rasmus Øllgard. Anders Andersen levede ugift og tog sig selv af dage 1938. Datteren Maja Andersen rejste omkring århundredskiftet til Amerika og blev gift med en bornholmer, og de havde i mange år en malerforretning i Californien, og fik to sønner.

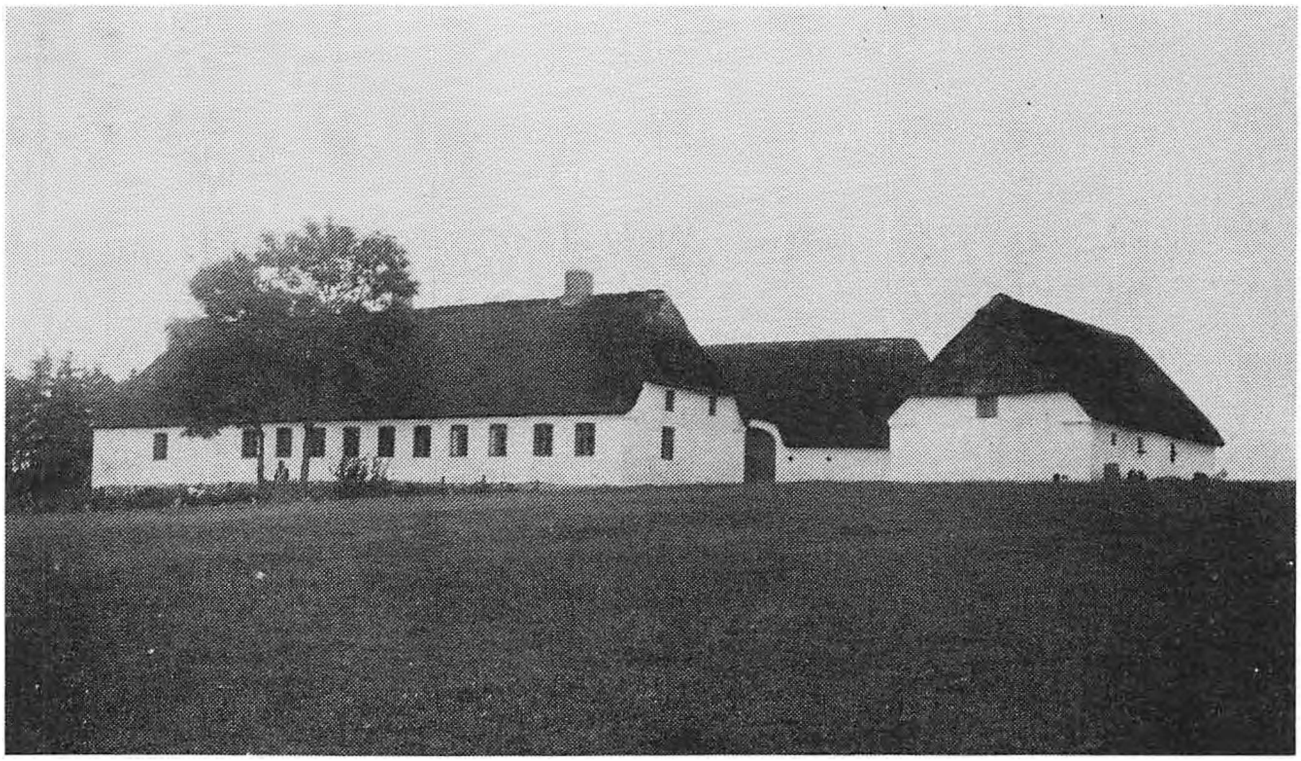
Kristian og Anne Marie Andersen

Da faderen, Fedder Andersen, døde år 1915, overtog sønnen, Kristian Andersen, Stårupgård. Hans søster, Anne Marie Andersen, holdt hus for ham. En anden søster, Maren, fik skilsmisse fra sin mand, Frode Koed, og flyttede hjem på gården.

Det fortælles, at i vinteren 1940 var Kristian Andersen en eftermiddag taget til Hotel Gørding, hvor han fik sig et spil kort, men da han skulle hjem om aftenen, var det blevet snestorm. Da han på det tidspunkt var snekonge og derfor havde ansvaret for, at vejene blev ryddet, måtte han dagen efter rundt til de omliggende gårde for at skaffe folk. Derved pådrog han sig en lungebetændelse, og han døde 23/2 1940.

Stårupgårds senere ejere

Den 13/6 1962 solgte Kristian Mikkelsen Stårupgård til handelsmand Otto Haugård. Denne døde i 1967 og nogle sønner drev gården for deres mor Signe Haugård, som den 8/3 1973 solgte gården til handelsmand og kroejer Aksel Thomsen, Foldingbro. Han byggede nyt stuehus i 1976, men døde året efter, og gården blev igen til salg. Der stod et nyt stuehus, men de resterende bygninger på gården var dårlige, og det var da også tæt ved, at naboer havde købt gården.

Karkovs gård, der så smukt ligger på bakken tæt ved Stårup Bæk, fotograferet ca. 1920. I bygningen til højre, der nu er revet ned, har der i den ene halvdel været aftægtslejlighed og i den anden tærskelo. (Privateje).

Men den 10/2 1977 købte Harald Jessen Stårupgård. Han er søn fra Sejersgård i Gørding, som kommunen i 1977 købte. Harald var på det tidspunkt bestyrer for sin mor og kunne så fra Stårupgård drive den jord fra Sejersgård, som kommunen ikke var interesseret i.

Harald Jessen har bygget nye moderne avlsbygninger, og ved tilkøb og forpagtning drives Stårupgård i dag med 150 tdr. land.

Lidt om Karkovs gård

Denne gård var i 1719 på 2 tdr. hartkorn, ca. 120 tdr. land, og ca. 1809 blev den købt til selveje. Den 19/10 1844 solgte en mand ved navn Kristian Madsen gården samt part i Gørding kirketiende til Peder Nissen Karkov for 600 rigsdaler holstensk kurant samt 960 rigsdaler rede sølv, og der oprettedes tillige aftægtskontrakt.

Peder Nissen Karkov var på købstidspunktet 22 år og kom fra Roager. Hans kone var 18 år og kom fra Vilslev. Allerede i 1850 døde Peder Nissen Karkov, og enken Anne Margrethe (Clausen) sad tilbage med 4 små børn, Hans, Johan, Klaus og Anne Marie. Hun giftede sig igen i 1852 med Niels Peder Nielsen.

Niels Nielsen frasolgte mat.nr. 3b og 3c (Filskovs og Erik Jørgensens jorder) 1857, men døde 1862.

Den 16/10 1873 solgte enken Anne Margrethe (Clausen) gården til sin ældste søn Hans Lassen Karkov. (Broderen Johan Karkov er bedstefar til afdøde læge Johan Karkov, Bramming).

1909 solgte Hans Lassen Karkov en stor part af gårdens jorder bort og gården kom

»Klostergård« år ca. 1910. Da Mathias Dreyer byggede laden 1883 sagde naboer til ham, at han havde bygget en lade, der var så stor, at den kunne rumme al Stårups korn; stenene til byggeriet er brændt på gården. (Privateje).

ned på ca. 17 tdr. land. En handelsmand fra Gørding, Hans Nielsen Knudsen, købte bl.a. den jord, som nu ligger syd for gården. Denne handelsmand, som boede på Knudsensminde i Gørding, eksporterede under 1. verdenskrig 1914-18 en stor mængde heste til Tyskland, men lå efter krigen inde med store pengemængder i tyske mark, som blev værdiløse. Hans Lassen Karkovs søn Kristian, som havde overtaget gården i Stårup, kunne så i 1928 købe jorden fra Hans Nielsen Knudsen tilbage.

Den 13/12 1948 overtog Marie og Hans Karkov gården, og også de har købt jord til, så de her i 1986 har et areal til gården på 52 tdr. land.

Lidt om Klostergård

Denne gård var ligeledes på 2 tdr. hartkorn, 120 tdr. land, i 1719.

En mand ved navn Mikkel Mortensen fæstede gården den 24/9 1759. Hans søn købte gården til selveje 1802, og den blev i denne slægts eje til 1854, hvor gården blev solgt til Jens Kloster. År 1848-1854 sælges mat.nr. 4b og 4c fra gården, i alt 40 tdr. land.

1862 købte Mathias Dreyer gården, og gårdens navn er derefter Klostergård. Mathias Dreyer kom sydfra. På omtrent samme tidspunkt flyttede en del andre dansksindede familier fra Angel og trekanten Kiel-Eckernförde nordpå, og mange af dem bosatte sig i Ribe amt. 7-8 familier ved efternavn Kock, Schlosser, Byhsen og Petzt bosatte sig i Gørding sogn.

Mathias Dreyer var en dygtig mand. Noget af det første, han fik lavet, var at få Stårup bæk reguleret og uddybet, derefter blev al jorden til gården drænet (kort herover findes endnu). I 1866 byggede han nyt stuehus og 1883 ny stald og lade. Sønnen, Frits

Dreyer, købte gården i 1898 og blev gift med datteren fra mat.nr. 5a i Fonager. Deres søn og svigerdatter, Mathias og Helene Dreyer, overtog gården i 1927. Fem år senere brændte gården, og det nye stuehus kom til at ligge mod vest, tidligere lå det mod øst.

I 1962 køber vi gården (Grethe og Vagn Olesen).

Sluttelig skal nævnes, at disse 3 Stårupgårde sammen med de østlige Lovrupgårde i fordums tid var skellet mellem Bramming Hovedgårds fæstegårde og Sønderskov fæstegårde, hvilket også er skel mellem Gørding sogn og Holsted sogn. Da man i forrige århundrede startede de kulturelle og landøkonomiske foreninger grupperede man sig i stor udstrækning til hver sin side for dette skel. Så de kulturskel, der i dag er mellem Holsted og Gørding, kan føres helt tilbage til fæstebøndernes tid.

Kilder

Gørding sognearkiv.
Landsarkivet, Viborg.
Matrikeldirektoratet, København.
Tinglysningskontoret, Ribe.
Oluf Nielsen: *Gørding Herred.* København 1872, genudgivet 1978.
Vagn M. Husted: *Bramming Hovedgaard.* Bramming 1986.
samt en række mundtlige beretninger.

Vagn Olesen, f. 1937. Købte Klostergård 1962. I bestyrelsen for Gørding Sognearkiv og Lokalhistorisk Forening.